

A PRAVOSZLÁV EGYHÁZ, AZ ÁLLAM ÉS A HADSEREG KAPCSOLATRENDSZERE OROSZORSZÁGBAN¹

Az új, demokratikus Oroszországban a politikai intézményrendszer elemei közül a hatalom egyik legfontosabb szövetségese az orosz pravoszláv egyház, amely az egész országot átfogó szervezetével és tekintélyes külföldi kapcsolatrendszerével hatékonyan tudja támogatni az állam működését.

Napjaink csaknem kivétel nélkül minden nagyobb oroszországi politikai, sőt katonai esemény, rendezvény szinte elképzelhetetlen a pravoszláv egyház legmagasabb szintű képviselőinek részvétele nélkül. De ugyanez a megállapítás igaz a nagyobb – és természetesen nagy nyilvánosságot kapott – egyházi ünnepek hagyományosan hosszú egyházi szertartásaira is, amelyekon kivétel nélkül ugyancsak megjelennek az orosz állam vezetői – a legtöbb esetben közvetlen családtagjaikkal együtt. Mindez azt a benyomást kelti a külső szemlélőben, hogy igen jó lehet a viszony a politikai intézményrendszer e két fontos eleme között az Oroszországi Föderációban. Ami konkrétan a jelenlegi helyzetet illeti, az csaknem teljesen így is van, és ez a jó viszony mindkét fél hasznára válik.

Természetesen Oroszország történelmének különböző időszakaiban korántsem volt ennyire felhőtlen a mindenkori állam és a pravoszláv egyház viszonya. Még élen él az emlékezetemben, amikor 1977–1980 között katonai akadémián tanultam Moszkvában, hogy bizony keresve is alig találtunk működő templomot az akkor is jelentős lélekszámú orosz fővárosban, és bizony titokban kellett „elektricskával” kiutaznunk a mintegy 70 kilométerre található Zagorszkba (ma Szergijev Poszad, oroszul *Сергиев Посад*), hogy a csodálatos hagymakupolás pravoszláv templomokat belülről is megtekinthessük. Ugyanakkor a Szovjetunió felbomlását és az új Oroszország megalakulását követően – immár katonai attaséként – jómagam is érezkelhettem az állam és a pravoszláv egyház viszonyában azt a pozitív irányú elmozdulást, amely a jelicini érában kezdődött, és a putyini időszakokban vált igazán mindennapos gyakorlattá. De megemlíthetném az 1917-es októberi forradalommal kezdődött időszak pravoszláv egyház szempontjából is viszontagságos történetét,

¹ A tanulmány a *Felderítő Szemle* 14. évfolyam (2015) 4. számában jelent meg. TÖMÖSVÁRY 2015.

illetve ezzel szemben I. Péter cár, illetve az őt követő cárok időszakát, amikor lényegében „államegyház” volt a pravoszláv ortodox egyház.

Jelen írásomnak nem célja sem a gazdag orosz történelem, sem a pravoszláv egyház nem kevésbé érdekes és tanulságos történetének tételes bemutatása. Csupán arra vállalkozom, hogy Oroszország történetének egyes jól elkülöníthető sorsfordító szakaszaiban hogyan alakult a mindenkori állam és a pravoszláv egyház viszonya, és hogyan jutott el a mai, törvényekben és kánonjogilag is rögzített, viszonylag konszolidált állapotáig. Bátran kijelenthetem: az orosz ortodox egyházzal elmondható, hogy II. Alekszij és I. Kirill pátriárka időszakában az orosz állam kiemelkedő támogatója, sőt partnere.

Az orosz ember mindig is mélyen vallásos lelkületű – alapvetően az ortodox (pravoszláv) vallás híve – volt, még azokban a történelmi időszakokban is, amikor ezt a kor világi hatalmasságai éppen szigorúan üldözték.

Napjainkban a vallás – és természetesen a pravoszláv egyház – a reneszánszát éli Oroszországban. A Levada Központ² közvélemény-kutató intézet adatai szerint 1991-ben a lakosság alig 30%-a vallotta magát hívőnek, 2000-ben ez a szám már elérte az 50%-ot, 2012-ben pedig az Oroszországi Föderáció lakóinak 75%-a tartotta valóságosnak magát. A lakosság mintegy 20%-a hisz a természetfeletti erőkből, de nem sorolja magát egyetlen vallási felekezethez tartozónak sem, míg a lakosság mindössze 5%-a ateista. A Központ felmérése szerint a magát vallásosnak tartó lakosság 42%-a a legelterjedtebb orosz ortodox (pravoszláv) keresztény vallás követője, míg a második helyen az iszlám hívei állnak 8%-kal, a harmadikon pedig a nem pravoszláv keresztény felekezetek követői (római katolikus, zsidó, protestáns stb.) következnek 4%-kal. A fennmaradó hányadot a többi vallási felekezet, a buddhizmus, a brahmanizmus, a sámánizmus, az ópravoszláv vagy „óhitű ortodox” (*старообрядчество*) egyház, az „új pogány” (*неоязычество*) felekezetek, valamint a szinte gombamódra szaporodó, sokszor igen destruktív szellemiségű szekták sokféleségének követői teszik ki.³ Ez utóbbiakkal már korántsem olyan felhőtlen az állam viszonya, mint a történelmileg kialakult vagy az állam által elismert egyházak, vallási felekezetek követőivel – erről még a későbbiekben szólok. Külön érdekességnek számít, hogy a mi fogalmaink szerinti „történelmi egyháznak” Oroszországban a pravoszláv hitet, az iszlámot, a buddhizmust és a zsidó vallást tartják.

Maga az orosz ortodox (pravoszláv) kereszténység az egykori bizánci birodalom területéről terjedt át a kelet-európai területeken élő szláv népek körébe. Valós

² Az ismert orosz szociológusról, Jurij Levadáról (1930–2006) elnevezett társadalmi kutatóközpont, amely főként a szociológia és a marketing területén végez kutatásokat. A maga nemében az egyik legszámtottevőbb ilyen jellegű nem kormányzati intézmény.

³ *Религия в современном мире и в современном обществе* [é. n.].

története a 10. századig vezethető vissza, amikor is a bizánci császárléány kezéért versengő Vlagyimir kijevi nagyfejedelem (980–1015) felvette a kereszténységet, és 988-ban családját és teljes udvartartását is megkeresztelte. Ezt követően került sor a kijeviek tömeges megkeresztelésére a Dnyeper folyó vizében, a hagyomány szerint 990-ben.⁴ Ezt követően viszonylag gyorsan terjedt a kereszténység az orosz fejedelemségek körében, és egyre-másra alakultak meg a püspökségek az akkori orosz fejedelemségek székhelyén, Kijev után Novgorodban, Szuzdálban, Vlagyimirban, Pszkovban. A formálódó egyház vezetését egy, a konstantinápolyi pátriárkának alárendelt – kezdetekben jobbára görög származású – metropolita látta el, aki a kijevi nagyfejedelem mellett relatív önállóságot élvezett, és „látens értelemben” autokefál (önálló) volt. A kijevi metropolita székhelyét előbb 1299-ben Vlagyimirba, majd a tatárjárást követően, 1328-tól Moszkvába tette át. 1448-ban Ionát választották meg moszkvai metropolitának – a konstantinápolyi pátriárka akarata ellenére, de a moszkvai nagyfejedelem támogatásával. Közben a törökök bevették Konstantinápolyt, és a bizánci patriarkátus már nem volt abban a helyzetben, hogy ezt megakadályozza. A moszkvai patriarkátus ezzel lényegében önálló (autokefál) egyház lett, és Moszkva lépett független ortodox birodalomként Bizánc örökébe.⁵

Mi is jellemezte a „bizánci időkben” az állam és az egyház közötti kapcsolatokat? Míg a Nyugatrómai Birodalom utódállamainak területén a római katolikus egyház vezető szerepet igyekezett kivívni magának az állam-egyház kapcsolatban, addig a Keletrómai Birodalom államaiban szem előtt tartották az „adjátok meg Istennek, ami az Istené, a császárnak, ami a császáré” elvet. Azt tartották, hogy az egyház és az állam Isten ajándéka, éppen ezért teljes egyetértésben kell hogy tevékenykedjenek az emberek javára, egymást segítve és egymás belügyeibe be nem avatkozva. Ezt az elvet a „hatalom szimfóniájának” nevezték, és erre az elvre épült az állam és az egyház viszonyrendszere a bizánci birodalomban. A fejedelemségek időszakában egészen a cári Oroszország létrejöttéig – tekintettel arra, hogy a kereszténységet a kijevi orosz fejedelemség Bizánctól kapta – a „hatalom szimfóniájának” elve átöröklődött, és kevés kivételtől eltekintve hatékonyan működött a gyakorlatban az orosz fejedelmek, cárok és egyházi vezetők viszonylatában is. Kemény szembenállás talán csak Rettegett Iván és Filip metropolita, Alekszej Mihajlovics és Nyikon pátriárka, valamint I. Péter cár és Adrián pátriárka között volt tapasztalható – ezek is inkább személyes okokra visszavezethetően. A „hatalom szimfóniájának” köszönhetően csaknem hatszáz éven át az állam nem volt képes „lenyelni” vagy ignorálni

⁴ ONASCH–CIPIN 1999: 8–9.

⁵ ONASCH–CIPIN 1999: 36.

az egyházat, míg az egyház segített a hatalomnak megóvni az orosz társadalmat és az orosz embereket a társadalmi viharoktól és megrázkódtatásoktól.⁶

Ebből a hatszáz évből mintegy kétszázat elvitt a mongol–tatár hódoltság időszaka, amely bár nehéz időszak volt a pravoszláv egyház számára, ugyanakkor voltak pozitív hatásai is. Ilyen volt például, hogy a mongol törvények Dzsingisz kán óta adómentességet biztosítottak az egyházi személyek számára (vallástól, néptől és nemzetiségtől függetlenül), továbbá törvényben rögzítették a szabad vallásgyakorlást is, ami jó lehetőséget jelentett még ebben az időszakban is a pravoszláv egyház számára. Möngke Temür kán 1279-ben egy menlevelet (jarlik) adott az orosz egyháznak, amely megerősítette az egyházi tisztségviselők adómentességét, és védelmet biztosított az egyházi épületek és birtokok számára. Mindez az idegen elnyomás ellenére hozzájárult a pravoszláv egyház további erősödéséhez, és közvetve segítséget nyújtott a Moszkva-központú orosz államszervezet formálódásához is.⁷

A feudális széttagoltság időszakában orosz földön az egyetlen egyesítő erővé nőtte ki magát az orosz ortodox (pravoszláv) egyház, és részlegesen kompenzálta ezzel a világi hatalom politikai centralizációjának hiányosságait, s elősegítette Moszkvának az oroszok legfontosabb városává válását. Az egyház misszionárius tevékenységének segítségével hozzájárult az orosz területek bővítéséhez és az állam erősítéséhez. Az orosz fejedelmek és cárok anyagilag támogatták a pravoszláv egyházat, és szükség esetén védelmet biztosítottak számára. Az 1589-ben valamennyi keleti pátriárka részvételével lezajlott zsinaton létrehozták a moszkvai székhelyű orosz patriarkátust, Iov pátriárkával az élen. Az orosz állam erősödésével párhuzamosan erősödött a pravoszláv egyház is. Ez különösen szembetűnő volt Alekszej Mihajlovics cár (1645–1676) idején, aki támogatta Nyikon pátriárka (1652–1667) egyházi reformjait, amit az 1655–1656. évi zsinatok is megerősítettek. Ekkor csak a Szentháromság–Szergij-kolostornak (Trojice-Szergijeva lavra) nagyobb földbirtokai voltak, mint a cárnak! Az egyházi vezetés hatalmának növekedése, az egyházi és kolostori földbirtokok nagyságrendje óriási felháborodást váltott ki a bojárok és a kereskedők körében, de magán a pravoszláv egyházon belül is súlyos ellentétekhez, sőt szakadáshoz vezetett. Ekkor jött létre az óhitű ortodox-pravoszláv ág, a *mapoобpadчecmco*,⁸ amely később a vallásin túl politikai színezetet is öltött, és az egyházon belüli, mai napig is tartó szakadáshoz (*packoл*) vezetett. A későbbiekben a raszkol az orosz államban olyan

⁶ SVECSIKOV 2015.

⁷ JERJOMINA 2015.

⁸ A 17. század közepén a Nyikon pátriárka által kezdeményezett liturgiai újításokkal szembeforduló, szakadárként kiátkozott, 1905-ig hivatalosan üldözött csoportok és felekezetek. Magukat az ősi tiszta hit védelmezőinek, míg a más vallási felekezetekhez tartozókat eretnekeknek tartották. Lásd bővebben SOPRONI 2008: 382–383.

elemmé vált, amelynek követői nemzeti-vallási alapon csatlakoztak a hatalom elleni felkelésekhez (Sztyepan Razin [1670–1671] vagy Jemeljan Pugacsov [1773–1775]), és a cári hatalmat az Antikrisztus művének tartották.⁹ A cár meg is szüntette Nyikon pátriárka támogatását, aki a hierarchiában a cár fölé kívánta helyezni magát.

Az állam és a pravoszláv egyház viszonya az úgynevezett „első patriarkátusi időszakban” végül is elmérgesedett, és mindez odáig vezetett, hogy 1721-ben, a Nagy Péter-i reformok során megszüntették a patriarkátus intézményét, és az orosz ortodox (pravoszláv) egyház feje maga a cár lett. A pravoszláv egyház gyakorlatilag állam-egyházzá vált. Létrehozták a Szent Kormányzó Szinódust (1722), amely az uralkodó egyik kabinetjeként a pravoszláv egyház ügyeit irányította. Tagjai a pravoszláv egyház olyan főpapjai, érsekei (*apxuepeŭ*) voltak, akik feltétlen hívei voltak az uralkodónak. A Szent Szinódus döntései – a cár jóváhagyását követően – kötelező érvényűek voltak a pravoszláv egyház tagjai számára Oroszországban. A cár „szemeként” a Szinódusban főügyészi (*obepnpokypop*) posztot hoztak létre, akit az uralkodó nevezett ki, és a cár közvetlen alárendeltségében tevékenykedett. A Szent Szinódus ülésein a főügyész hirdette ki a cár pravoszláv egyház működésével kapcsolatos legújabb döntéseit.

2.1. kép. I. (Nagy) Péter, 1682–1721 között „egész Oroszország”, illetve később „minden oroszok” cárhoja, egyben a pravoszláv egyház feje

Forrás: Ege59.ru. Online: <https://ege59.ru/2023/12/04/tsari-rossii-v-hronologicheskoy-poryadke>

⁹ ONASCH–CIPIN 1999: 85.

Ebben az időszakban az egyház számos állami funkciót is betöltött, így az általános (alap) iskolai képzés irányítását, a lakosság anyakönyvezésével kapcsolatos teendőket (születés, házasságkötés, halálozás stb.), valamint az alattvalók politikai megbízhatóságának figyelemmel kísérését is. A többségi vallás képviselőiként az alattvalók kötelesek voltak legalább évente egyszer meggyónni vétkeiket, és a pravoszláv egyház képviselői kötelesek voltak tájékoztatni az uralkodót és/vagy a világi hatalmakat, ha ezt a szabályt valaki nem tartotta be. I. Péter cár gondoskodott arról is, hogy a pravoszláv egyház papjai és szerzetesei hűséges alattvalói legyenek, szekularizálta ugyanis az egyházi földeket, megfosztva ezzel az egyházat a gazdasági jövedelem forrásától, cserébe viszont az állam ellátta az egyházi személyeket. Ily módon az anyagilag az államtól függő pravoszláv papok kötelesek voltak jelenteni híveik politikai hangulatáról is, olykor még a gyónási titok megsértése árán is!¹⁰

Péter cár halálát követően egészen a 19. század végéig a világi hatalom folyamatosan erősítette befolyását (gyakorlatilag az uralmát) a pravoszláv egyház felett. Mindebben segítségére volt a Szent Szinódus mindenkori főügyésze, különösen a 19. század nyolcvanas éveiben ezt a posztot betöltő Konsztantyin Petrovics Pobedonoszcev, aki gyakorlatilag egyedül hozta meg döntéseit a Szinódus nevében, szinte a nullára csökkentve annak szerepét. Az orosz ortodoxiát mint államvallást a cári birodalom feladhatatlan alapjának tekintette, és minden ennek megreformálására irányuló kísérletet csírájában elfojtott.¹¹

A 19. század végétől kezdődően az orosz egyház főpapjainak egy része és a haladó szellemű értelmiség képviselői a lehetőségeiken belül azon fáradoztak, hogy elválasszák az egyházat az államtól, hogy az egyház visszanyerhesse a zsinatok útján történő szabad döntési jogát, és visszaállíthassák a patriarkátus intézményét. Törekvéseiket azonban csak a monarchiát megdöntő 1917. évi februári forradalmat követően koronázta siker, amikor is az 1917 augusztusában, a 217 éves „szinódusi időszakot” követően megtartott helyi zsinat (*Поместный Собор*) megválasztotta pátriárkának Tyihont (1917–1925).

Az 1918. január 23-i, *Az egyház elválasztása az államtól és az iskolák leválasztása az egyháztól* című dekrétum szerint megtörtént az állam és az egyház szétválasztása. A szovjet érában az ateizmus állami ideológiává vált, ennek következtében az egyház és az állam szétválasztása is egyoldalúan ment végbe: az egyházat leválasztották az államról, de az államot az egyháztól nem.

Az októberi forradalom, majd az azt követő polgárháború időszakában az orosz ortodox (pravoszláv) egyház Tyihon pátriárka vezetésével igyekezett megőrizni

¹⁰ POSZPIELOVSKIJ 1993: 42.

¹¹ ONASCH–CIPIN 1999: 138.

nehezen visszaszerzett autonómiáját, korábbi privilégiumait, és nyilatkozatokkal szembeszállt az Összoroszláv Központi Végrehajtó Bizottság (*Всероссийский Центральный Исполнительный Комитет – ВЦИК*)¹² 1922. február 23-i dekretumával, amely az egyházi javak elkobzását irányozta elő. E törekvéseiért Tyihon pátriárkát büntetőjogilag felelősségre is vonták, aki – belátva, hogy az ellenállás nagyobb károkat okozhat az egyháznak – felhagyott a további konfrontációval. Sőt – nem kis részben az egyházon belüli ellenzéke nyomására – maga is arról nyilatkozott, hogy világi viszonylatban az egyház támogatja az új hatalmat, és elítélendőnek tartott minden, az új hatalom elleni agitációt. Azonban ez az irányváltás sem mentette meg a pravoszláv egyházat a repressziótól és az üldöztetésektől. A szovjethatalom egyre mélyebben avatkozott be az egyház belső életébe, és fokozatosan megtiltotta a jótékonyági, valamint a gazdálkodási tevékenységet. Az egyházi tisztségviselőket és személyeket osztályellenségnek tekintette, és kegyetlen harcot hirdetett ellenük. A ВЦИК 1929. április 8-i dekretuma megfosztotta az egyházat a hívők szellemi, lelki nevelésének és szociális gondozásának a lehetőségétől is. A templomokról levették a keresztek, sőt a kupolákat is, a kolostorokat és papképző intézményeket bezáratták, az egyházi vezetőket és a papok többségét börtönbe zárták, száműzték vagy kivégezték.¹³

Az állam és a pravoszláv egyház viszonyában némi enyhülés csak a nagy honvédő háború időszakában következett be. A világ közvéleménye és nem utolsósorban nyugati szövetségesei nyomására Sztálin kénytelen volt intézkedéseket tenni az egyház „rehabilitációja” érdekében. Engedélye nyomán 1943. szeptember 8-án összehívták Moszkvában a helyi zsinatot (*Поместный Собор*), amelyre kiengedték a börtönökből a repressziót túlélő 19 pravoszláv főpapot, és a zsinat Szergej érseket választotta meg pátriárkává (1943–1944). Szergej pátriárka több mint húsz esetben fordult felhívással a hívőkhöz és az egyházi személyekhez, mozgósítva és megáldva részvételüket a honvédő harcban. 1943 januárjában – Sztálin hallgatólagos beleegyezésével – bankszámlát is nyitott a patriarkátus, amelyre az egész országból, sőt külföldről is érkeztek az adományok a honvédelem céljaira. A hívők adományaiból állították fel a Dimitrij Donszkoj harcokcsialegységet¹⁴ és az Alekszandr Nyevszkij repülőszázadot, de nagy mennyiségű meleg ruházatot, lábbeliket (valenki)¹⁵ is eljuttattak a fronton harcoló katonák és a partizánalakulatok részére. Az egyház fellépése tiszteletet vívott ki még az ateisták körében is. A kormány is megváltoztatta

¹² Az államhatalom legfelsőbb szerve 1918–1937 között.

¹³ СІРІН 1994.

¹⁴ Az alegység 1944. március 7-én került hivatalosan az I. Belorusz Front 38. önálló harcokcsialegységének állományába.

¹⁵ Nemezcsizma, jellegzetes orosz téli lábbeli.

hozzaállását az egyházhoz: beszüntették a vallásellenes propagandát, bezárták az egyházellenes tevékenységet bemutató múzeumokat.¹⁶

A pravoszláv egyház második világháború utáni helyzetét meghatározó egyetemes zsinatra 1945. január 31-én került sor a moszkvai Voszkreszenyje-templomban. A zsinaton 47 metropolita, érsek és püspök, 87 pap és 38 világi személy vett részt. Két fontos kérdésben döntöttek: megválasztották az orosz ortodox egyház pátriárkáját, I. Alekszijt, a leningrádi és novgorodi metropolitát (1945–1970), valamint elfogadták az egyházi szervezet egyes hatóságainak jogkörét és feladatait meghatározó „szabályzatot” (*Устав*), amely a korábbi okmányokhoz képest jelentősen kiterjesztette a pátriárka, a megyés püspökök, érsekek és metropoliták, valamint a parókiák előljáró lelkészei jogkörét, és számos, az egyház életét befolyásoló fontos döntést hozott. A zsinat felhívással fordult az ortodox egyház tagjaihoz és a világ keresztényeihez, amelyben a hitélet szabályainak betartására és a fasizmus feletti győzelem érdekében egységre és összefogásra szólított fel.¹⁷

2.2. kép. A Dmitrij Donszkoy harckocsioszlop átadása az I. Belorusz Front 38. önálló harckocsiezrede részére 1944. március 7-én

Forrás: SEVCSENKO 2013

¹⁶ POSZPIELOVSZKIJ 1995: 187–188, 191–192.

¹⁷ ONASCH–CIPIN 1999: 236–237.

Fontos lépés volt az állam és az egyház kapcsolatában a pátriárka és Sztálin találkozója (1945. április 10.), amelyen értékelték az egyház nagy honvédő háborúban betöltött pozitív szerepét, az egyházi iskolák és az egyházi könyv- és lapkiadás bővítésének lehetőségeit. A fasizmus felett aratott győzelmet követően lehetőség nyílt az ortodox egyházon belüli törésvonalak, egyházszakadások megszüntetésére a bolgár, a szerb, a cseh és a lengyel ortodox egyház képviselőivel. E törekvés látványos sikereként könyvelhető el az 1948-ban, az orosz ortodox autokefál egyház 500 éves fennállásának alkalmából tartott ünnepi tanácskozás, amelyen szinte valamennyi jelentős külföldi ortodox egyház vezetője vagy magas rangú képviselője részt vett.

Fontos fordulópontot jelentett az állam és az egyház kapcsolatában Sztálin halála (1953), amely újabb enyhülést eredményezett. Kiengedtek a fogolytáborokból és a börtönökből a háború előtti, alatti és utáni években ártatlanul meghurcolt papokat, köztük több főpapot – többségüket rehabilitálták is. A Szovjetunió életében bekövetkezett pozitív változások reményt adtak arra, hogy folytatódik a pravoszláv egyház és az állam kapcsolatának normalizálása. 1956-ban kiadták a *Bibliát* orosz nyelven, és külön kiadásban megjelent az *Újszövetség* is, 1957-től kezdve ismét tarthattak istentiszteletet a Troickij-székesegyházban és az Alekszandro-Nyevszkaja lavrában.¹⁸ Ebben az időszakban a pravoszláv egyháznak a Szovjetunió határain belül 73 egyházmegyéje, 69 férfi és női kolostora volt, gyakorlatilag kicserélődött, megfiatalodott a püspöki kar és a városi templomok is szinte zsúfolásig megteltek hívőkkel.

A hruscsovi politika azonban 1958-tól kezdve gyökeresen megváltozott az egyház irányában, és „az orosz emberek tudatában meglévő kapitalista vallási csökevények” felszámolását tűzte ki célul. Ennek jegyében különböző mondvacsinált ürügyekkel újra megkezdődött a templomok bezárása, a moszkvai egyházmegye templomainak több mint a felét bezárták 1959–1963 között. Az ország egyházközségeinek is mintegy felét bezárták (míg 1959-ben a pravoszláv egyháznak 14 ezer parókiája és 69 kolostora volt, addig 1966-ra ez a szám 7523 parókiára és 16 kolostorra csökkent). Az egyház ügyeivel foglalkozó két világi intézményt, az Orosz Ortodox Egyházügyi Tanácsot és a Vallásügyi Tanácsot összevonták, és megalakították a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Vallásügyi Tanácsot. Az egyházra az állam részéről nehezedő nyomás hatására az 1961. július 18-án tartott főpapi zsinat változtatásokról döntött az egyházközségek vezetésében. Ennek értelmében a vezető lelkész csakis a hívők lelkével foglalkozhatott, míg az egyházközség gazdasági és adminisztratív

¹⁸ ONASCH–CIPIN 1999: 245.

ügyeinek intézése a kizárólag világiakból álló egyházközi ülés és egyházközi tanács hatáskörébe került.¹⁹

Azt is meg kell jegyezni azonban, hogy a hrucsovi korszak egyház iránti magatartása jelentősen különbözött a harmincas évek alatt elszenvedett üldöztetésektől. Nem történtek letartóztatások, kivégzések vagy száműzések.

A főpapi zsinat jóváhagyta a Szinódus határozatát (1961. március 30.) arról, hogy az orosz ortodox egyház belép az Egyházak Világtanácsába. Ennek révén a pravoszláv egyház kapcsolatai a keresztény világgal – és más vallásokkal is – intenzívebbé váltak. Különösen jó kapcsolatok alakultak ki az anglikán egyházzal. Voltak próbálkozások a római katolikus egyházzal való kapcsolatok rendezésére is, ezek azonban nem jártak sikerrel. Annál sikeresebben kialakultak viszont az amerikai ortodox egyházzal (amely autokefalitást is kapott), illetve a japán egyházzal a kapcsolatok. Az orosz ortodox egyház sikeres nemzetközi tevékenysége természetesen kedvező hatással volt a hazai hitélet körülményeinek változására is.²⁰ Az orosz egyház és a külföldi testvéregyházak kapcsolata a hetvenes években tovább erősödött. Ezek a külföldi kapcsolatok jó néhány esetben segítették bővíteni a szovjet állam esetenként igencsak szűk külpolitikai mozgásterét is.

A pravoszláv egyház és az állam közötti kapcsolatok a hetvenes években viszonylag kiegyensúlyozottak voltak, nem jellemezték olyan atrocitások, mint a hrucsovi időkben. Ezzel együtt a parókiák száma – főként a vidéki lakosok tömeges városokba költözése következtében – 1971–1981 között 7274-ről 7007-re csökkent.²¹ Ugyancsak csökkent a templomok látogatottsága.

A nyolcvanas évekre tovább javult az egyház és az állam kapcsolata. Az oroszországi kereszténység felvételének 1000 éves évfordulójára való felkészülés jegyében a kormány átadta a pravoszláv egyháznak a Danyilov-kolostort, amely rendbetételét követően a pátriárka és a Szent Szinódus székhelyévé vált. 1994-ben II. Alekszij pátriárka vacsorán látta vendégül a moszkvai magyar nagykövetség vezető diplomatáit, és volt szerencsém személyesen is meggyőződni a pravoszláv egyház e csodálatos épületegyüttesének méltóságteljes és lenyűgöző voltáról. (Ekkor vetődött fel az orosz egyház fejének esetleges magyarországi találkozása a katolikus egyház fejével, Panonhalma fennállásának 1100 éves évfordulója alkalmából. II. Alekszij pátriárka Nanovfszky György nagykövet úr fáradozásait köszönte meg ezzel a rendezvénnyel, amelynek fő szervezője Kirill érsek volt, aki akkor a pravoszláv egyház ügyeinek vezetőjeként tevékenykedett, és aki ma Moszkva és egész Oroszország pátriárkája.)

¹⁹ ONASCH–CIPIN 1999: 247–250.

²⁰ ONASCH–CIPIN 1999: 257–258.

²¹ ONASCH–CIPIN 1999: 265.

2.3. kép. II. Alekszij, 1990–2008 között Moszkva és egész Oroszország pátriárkája

Forrás: Wikimedia Commons

A jubileumi, 1988-as év jelentős előrelépést hozott a pravoszláv egyház számára: több új egyházmegyét létesítettek (például a ternopili), ekkor került vissza az egyház tulajdonába a Kijevo-Pecszerszkaja lavra, Szmolenszkben megnyílt az első papnevelde, az egyházi személyek megjelenhettek a tömegtájékoztató eszközökben, és bekapcsolódhattak az országsszerte folyó társadalmi vitákba. A jubileumi ünnepi zsinatot több nemzetközi konferencia is megelőzte, majd a zsinatra 1988. június 6-án került sor. Számos történelmi jelentőségű döntés született, így többek között az orosz ortodox egyház új szentjeinek kanonizálásáról (többek között Dmitrij Donszkoi moszkvai nagyfejedelem, Andrej Rubljov, a híres ikonfestő, Makarij moszkvai metropolita, pétervári Boldog Kszénija, Feofán Zatvornyik püspök). A zsinaton tartott beszámoló szerint az összehívás pillanatában az orosz ortodox egyháznak 6893 parókiája, 67 hazai és 9 határon túli egyházmegyéje, 74 püspöke, 6674 papja, 723 diakónusa, 22 kolostora és 1999 növendéke volt.²²

Az ünnepi zsinat egyik fő eseménye az orosz egyház új szabályzatának elfogadása volt, amely jelentős változtatásokat tartalmazott az egyházi közösségek vezetési rendjét, feladatait illetően.

²² ONASCH–CIPIN 1999: 272.

1989-ben az orosz ortodox egyház a patriarkátus fennállásának 400. évfordulójáról emlékezett meg egy konferencia és egy ünnepi zsinat keretein belül. A zsinat szentté avatta az első moszkvai pátriárkát, Jovot és Tyihont, a 11. pátriárkát. A zsinat kinyilvánította álláspontját az előkészületben lévő „lelkiismereti szabadságról” szóló törvény tervezetéről is:

- ♦ szükségesnek tartották az ortodox egyháznak mint önálló jogi személynek az elismerését;
- ♦ az egyenlő jogok biztosítását a vallásos és a világi oktatás és nevelés területén;
- ♦ a széles körű karitatív tevékenység lehetőségének biztosítását;
- ♦ a vallásos irodalom szabad kiadását és terjesztését;
- ♦ az egyház szabad hozzáférését a tömegtájékoztatási eszközökhöz;
- ♦ a diszkriminatív adózás eltörlését és az egyházi személyek más állampolgárokkal megegyező elbírálását ebben a vonatkozásban.²³

A zsinat kinevezte a Külkapcsolatok Osztályának vezetőjévé Kirill szmolenszki érseket (ma ő az orosz ortodox egyház feje).

A gorbacsovi *peresztrojka* és *glasznoszty* időszaka igen jó lehetőséget biztosított a pravoszláv egyház számára, hogy kedvező tárgyalási pozíciókat szerezzen az egyház számára olyan, korábban szinte elérhetetlennek tűnő területeken is, mint például a tömegtájékoztatási eszközök. Végso soron ekkor kezdődött a pravoszláv egyház reneszánsza, amely később – a Szovjetunió szétesését és az Oroszországi Föderáció létrejöttét követően – a jecini érában folytatódott, és tulajdonképpen a putyini és medvegyevi időszakokban teljesedett ki.

Az átmeneti időszakban az állam és az egyház kapcsolatának fő vezérfonala az Oroszországi Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság 1990. október 25-i törvénye volt a „lelkiismereti szabadságról”, amely azonban – bár az előzőekben ismertetett zsinati állásfoglalás egy részét érvényesítették benne – a Szovjetunió felbomlásáig hátralévő igen rövid idő alatt tulajdonképpen értékelhető eredményeket nem tudott felmutatni.

Mi a helyzet ma az Oroszországi Föderációban ezen a területen? Az állam és az egyház viszonyában az alaphangot tulajdonképpen az 1993-ban népszavazással elfogadott Alkotmány I. fejezetének 14. cikkelye adja meg, amely kimondja: „1. Az Oroszországi Föderáció világi állam. Egyetlen vallás sem lehet állami vagy kötelező. 2. A vallási intézmények elválasztottak az államtól és egyenlők a törvény előtt.”

Az új orosz állam fenti alkotmányos tételekből levezetett viszonyát az egyházi intézményekhez az 1997. szeptember 26-i, a „lelkiismereti szabadságról és a vallási

²³ ONASCH–CIPIN 1999: 276.

felekezetekről” szóló 125. törvény rögzíti tételesen. A törvény megerősíti a végrehajtó hatalom szerepét a vallási felekezetek (szervezetek) létrehozásában, illetve felhatalmazza a jogvédő szervezeteket tevékenységük ellenőrzésére. A jogszabály magyarázása során érdekes módon a jogalkotók az Európai Parlament 1997. februári állásfoglalására hivatkoznak, amely szerint lehetőség van a vallási szervezetek tevékenységének korlátozására: a tagállamoknak az Európai Parlament ugyanis azt javasolja, hogy ne adják meg automatikusan a vallási szervezet státuszát, sőt a jogellenes szekták tevékenységét akadályozzák meg. Az orosz állam pedig abból az évszázados hagyományból indul ki, hogy protekcionista politikát csakis a legitim módon létrehozott vallási felekezetek irányába folytat.

A törvény megnevezi az úgynevezett „történelmileg létező” vallási felekezeteket (pravoszláv, iszlám, buddhizmus és zsidó), de nem biztosít ezek számára semmiféle előjogot más felekezetekkel szemben. Valamennyi vallási felekezet/szervezet regisztrálni köteles, de országos vallási szervezetként csak azt a szervezetet ismerik el, amelyik legalább 50 éve bizonyíthatóan működik a Föderáció területén, regionálisnak pedig azt, amelyik legalább 15 éve az adott régió területén. *Vallási szervezetet csak a jog talaján állva, bírói döntéssel lehet megszüntetni.*

A törvény ugyancsak rögzíti, hogy az állam a vallási felekezetek részére térítésmentesen biztosítja a működésükhöz szükséges ingatlanokat, cserébe viszont kötelesek azokat rendeltetésüknek megfelelően használni és gondoskodni a megőrzésükről. Biztosítja az egyházi oktatási intézmények működését és a világi intézményekben a hittan oktatásának lehetőségét.

Az egyházi felekezetek/szervezetek ellenőrzését a megfelelő jogi szervek végzik:

- ♦ a szervezetek szabályszerű működését;
- ♦ az adózás rendjét illetően az adóhatóság;
- ♦ speciális esetekben pedig a biztonsági szolgálatok.

Fontos megjegyezni, hogy a végrehajtó hatalom képviselőinek nincs joga vallomásra bírni az egyházi személyeket a gyónás során tudomásukra jutott információkról – még a legsúlyosabb bűncselekmény esetén sem.

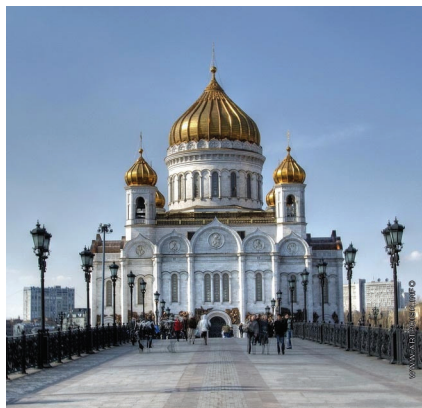
Ami konkrétan az egyház és az állam viszonyát illeti, a törvény kitér arra, hogy az elválasztás ténye nem jelenti azt, hogy az egyház nem vehet részt az ország sorsát érintő fontos politikai kérdések megoldásában. Erre megvannak a megfelelő képviseleti szervei, illetve képviselői, így a helyi zsinat, a püspöki zsinat, a Szent Szinódus (mint a zsinatok között folyamatosan működő szerv), valamint országosan a pátriárka, illetve regionális vagy helyi szinten az egyéb egyházi tisztségviselők.²⁴

²⁴ Государство и церковь. Online: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=516116>

Az állam részéről az Alkotmány és a fenti törvény, míg a pravoszláv egyház részéről Az *Orosz Pravoszláv Egyház társadalmi koncepciójának alapjai* címet viselő reglament III. fejezete szabályozza a követendő magatartást. Ennek lényege: a *Szentírás* az állam szerepét a rossz korlátozásában és a jó védelmében látja. Az egyház híveit az államnak való engedelmességre neveli, és imádkozik azért. Ugyanakkor elvárja az államtól, hogy ne avatkozzon be az egyház életébe, irányításába, liturgiával összefüggő tevékenységébe. Tételelesen felsorolja azokat a területeket, amelyeken az egyház konkrétan együttműködhet az állammal. Ami az állam legfelsőbb szintű vezetőivel való együttműködést illeti, azt a pátriárka vagy a Szent Szinódus valósítja meg személyesen vagy meghatalmazott képviselői útján. A reglament IV. fejezete az egyházi etika és a világi jog viszonyát, míg az V. fejezet az egyház és a politika viszonyát tárgyalja részletesen.²⁵ Ezekre most nem térek ki részletesen, a megjelölt forrásban hozzáférhető.

Szeretnék viszont szólni arról, hogy miként realizálódnak a fenti dokumentumokban meghatározott elvek a gyakorlatban. A „jelcini Oroszország” végrehajtó hatalmának letéteményese, az elnök színre lépésének szinte az első napjától kezdve látványosan jó viszonyra törekedett a pravoszláv egyházzal és különösen annak fejével, II. Alekszij pátriárkával. Ennek legfontosabb megnyilvánulási formája volt a Vörös téren a Kazanyi Miasszonyunk-székesegyház (*Казанский Храм Иконы Божией Матери*) felépítése, a részben állami, részben egyházi pénzből, részben pedig közadakozásból újra megépített moszkvai Megváltó Krisztus-székesegyház (*Храм Христа Спасителя*) vagy a Főhajtás hegyén (*Поклонная гора*) felépített Győzedelmes Szent György nagyvértanú temploma (*Храм Георгия Победоносца*). De minden Moszkvában megforduló vendégem megcsodálta az orosz főváros különböző pontjain található, egyre több, restaurált, csodálatos színekben pompázó kis pravoszláv templomot vagy a Vörös tér ékességét, a Vaszilij Blazsennij-székesegyházat és a Kreml mindig tisztán ragyogó templomait. Mindezeket nem lehetett volna az állam tevékeny közreműködése nélkül realizálni. Ez a folyamat csak tovább erősödött a két putyini, majd az azt követő medvegyevi, illetve a jelenlegi putyini érában is. Bár II. Alekszij a csecsen háborúk idején nem hallatta hangját az állami vezetés mellett, ezt követően ő is, de különösen Kirill, a jelenlegi pátriárka szinte minden fontosabb, az orosz érdekeket érintő politikai lépésnél – olykor látványosan is – az állami vezetés mellé állt, és felhívásaival, prédikációival támogatta, és erőteljesen támogatja jelenleg is Putyin döntéseit. Az orosz nemzeti és állami, valamint a pravoszláv egyházi ünnepeken látványosan kölcsönösen részt vesznek mind az állami, mind az egyházi vezetők. Külön érdemes megemlíteni a külföldön

²⁵ NÁNOVFSZKY 2002: 183–208.

2.4. kép. A Megváltó Krisztus-székesegyház

Forrás: Wikimedia Commons

2.5. kép. Kirill, a jelenlegi pátriárka

Forrás: Oxu.az/ru

élő orosz nemzetiségű személyekkel való kapcsolattartás terén az egyház által nyújtott igen nagy és hatékony támogatást. Dimitrij Medvegyev elnöksége idején, egy püspöki zsinaton hangzott el az az elnöki kijelentés, amely szerint: „A közös szellemi értékek – ez a valóban hatékony egyesítő tényező az egész pravoszláv világ számára, az egyházi intézmények pedig azt a vonzóerőt jelentik a diaszpóra számára, amely segít megőrizni és erősíteni a szellemi és kulturális kapcsolatokat a hazával.”²⁶

Ami az orosz hadsereg és a pravoszláv egyház kapcsolatát illeti, a történelem során bizony az is – az állam és az egyház kapcsolatához hasonlóan – meglehetősen hektikusan alakult. A fejedelemségek korában példás volt a pravoszláv egyház és az akkori hadvezetés kapcsolata. Elegendő felidézni például az 1380. szeptember 8-án a kulikovói mezőn lezajlott csatát, amelynek során Dmitrij Donszkoj moszkvai nagyherceg fényes győzelmet aratott a mongol–tatár seregek felett. A legenda szerint ebben nagy szerepe volt annak is, hogy az azóta szentté avatott Radonyeysi Szerгий főpap megáldotta az orosz zászlókat és fegyvereket. A cári időkben, különösen a reguláris hadsereg létrehozását követően igen szoros kapcsolat alakult ki a pravoszláv egyház és a hadsereg vezetése között. Az 1720-as esztendőktől kezdve a flottánál önálló katonalelkészi szolgálat működött, majd a századfordulón ezt a szolgálatot létrehozták a szárazföldi erőknél és valamennyi fegyvernemnél is.²⁷

²⁶ Soviet Information Bureau. Online: <http://sovinformburo.com/news/detail/?itemid=5022&type=o>

²⁷ Церковь и армия: пути сотрудничества 2010.

A 18–19. század folyamán a katonai lelkészi szolgálatot többször is átszervezték. A lelkészek az alakulatok diszlokálási területén illetékes érsekségek, illetve püspökségek alárendeltségébe tartoztak, a legfelső katonalelkészi vezetőket (a flottánál és a szárazföldi hadseregnél) csupán a háború időszakára és csakis a működő (harcoló) hadseregnél és flottánál nevezték ki.

1800-ban I. Pál cár utasítására az orosz haderőnél és a flottánál létrehozták az állandó tábori lelkészi szolgálatot – élén a főlelkésszel (*овер-священник*). 1858-ban a tisztséget katonai főlelkésszé nevezték át (*главный военный священник*), és jelentősen kibővítették jogkörét, a katonai lelkészek korábban érseki/püspöki jogkörbe tartozó kinevezésének és felmentésének, valamint az ellenük történő vizsgálat elrendelésének jogkörével. 1890-ben kiadták a katonalelkészi szolgálat és a templomok irányítását szabályozó utasítást, amely egészen 1917-ig érvényben maradt. Az utasításban foglaltaknak megfelelően a templomok és a pravoszláv katonalelkészi szolgálat irányításáért a hadsereg és a flotta főpresbitere (*нпомонещумен*) felelt, akit a cár egyetértésével a pétervári katonai körzet és a katonai miniszter előterjesztésére a Szinódus nevezett ki. Az egyházi hierarchiában érseki rangú személy volt, és joga volt a cárnak (mint a fegyveres erők főparancsnokának) közvetlenül jelentést tenni. A felső egyházi vezetés irányító munkáját az úgynevezett hadosztálylelkészek segítették, akik az összekötő kapcsot jelentették a felső vezetés és az ezredlelkészek között. A személyi állomány körében a vallási, erkölcsi és hazafias nevelőmunkát lényegében utóbbiak végezték.²⁸

Az ezredlelkészek feladatköre alapvetően két részből állt: a liturgikus (istentisztelettel közvetlenül összefüggő) és a nem liturgikus tevékenységből. A liturgikus tevékenység körébe tartoztak például az istentiszteletek, közös imádkozások, *Biblia*-felolvasások, a zászlók, hajók, fegyverek és egyéb hadi felszerelések felszentelése, míg a nem liturgikus feladatok körébe a személyi állomány erkölcsi állapotáról való információgyűjtés, a személyi állomány körében folytatott egyéni és csoportos beszélgetések, valamint a jótékonyági tevékenység. Ez a rendszer egészen az 1917-es forradalomig működött, és különösen az első világháború időszakában nyújtott semmi mással nem helyettesíthető segítséget a cári haderő személyi állománya számára. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy tizennégy ezredlelkész kapta meg valamilyen kiemelkedő személyes hőstettéért a Szent György-kereszt érdemrend negyedik fokozatát, illetve száznál is többen a Szent György-kereszt érdemét a szalaggal.²⁹

²⁸ КОТКОВ 2003.

²⁹ *Церковь и армия: пути сотрудничества* 2010.

A két világháború közötti időszakban a rendszert teljes egészében felszámolták, és a pravoszláv egyház tulajdonképpen a léteért küzdött, ahogyan erről már a korábbiakban szóltam. A második világháború során az egyház megáldotta a nagy honvédő háborúban részt vevő katonákat, fegyvereket, és felhívásaival mozgósított a fasizmus elleni harcra. Sok lelkész az első vonalban osztozott katonatársai mindennapi nehézségeiben, lelki támogatást nyújtva a harcban megfáradt személyi állománynak, és sok esetben segítettek visszatartani a katonákat a kegyetlenkedésektől. Érdekes módon ezekről az esetekről a Szovjetunió időszakában szinte hallani sem lehetett. A második világháborút követően, a hidegháború időszakában ezt a kérdéskört alapvetően az állam és az egyház viszonya határozta meg. Ez a viszony pedig a korábban vázoltak miatt nem tette lehetővé, hogy a hadsereg és az egyház között bármilyen intézményes kapcsolat létrejöhessen.

Gyökeres változást hozott a Szovjetunió megszűnését és az Oroszországi Föderáció létrejöttét követően az a tény, hogy a demokratikus átalakulási folyamat részeként kedvező változás következett be az állam és az egyház és ennek eredményeként az egyház és a fegyveres erők kapcsolatában is. A társadalomban zajló mélyreható folyamatok következményeként a hadseregben is érezte hatását a külső környezetben tapasztalható ideológiai, eszmei-erkölcsi vákuum és mindazok a negatív társadalmi folyamatok, amelyek az ilyen horderejű társadalmi-gazdasági és tudati átalakulások sajnálatos kísérőjelenségei. Ilyen körülmények között nagyon nehéz volt hatékony nevelőmunkát folytatni a hadsereg sajátos életviszonyai közepette, a korábban viszonylag stabilnak tartott olyan értékek mentén, mint a hazafiság, a hazaszeretet, az eskühöz való hűség.

Ebben a helyzetben mind a Védelmi Minisztérium, mind a pravoszláv egyház vezetése arra a következtetésre jutott, hogy a hazafias eszme és a haza hűséges szolgálatának szellemében történő nevelés megköveteli a hadsereg és az egyház közötti, a kor szellemének megfelelő együttműködést. 1992 októberében a Vezérkari Akadémián tartott tudományos konferencia feladata volt megalapozni a katonai és az egyházi felső vezetés közötti együttműködést. Ennek eredményeként került sor 1993. július 8-án Kirill szmolenszki és kalinyingrádi metropolita és Pavel Gracsov védelmi miniszter találkozására, amelynek során a felek megállapodtak egy előkészítő bizottság létrehozásáról.

A bizottság munkájának eredményeként 1994. március 2-án II. Alekszij, Moszkva és egész Oroszország pátriárkája és Pavel Gracsov hadseregtábornok, védelmi miniszter aláírta a „pravoszláv egyház és az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői közötti, a tudományos, kulturális, eszmei-erkölcsi és jóléti területen történő együttműködésről” szóló nyilatkozatot. A nyilatkozatban rögzítettek alapján megalakult a Koordinációs Bizottság, amely kidolgozta a konkrét együttműködésre vonatkozó

koncepciót. A pravoszláv egyház ezt követően sorra kötötte meg az együttműködési megállapodásokat: 1995 márciusában a Szövetségi Határőr Szolgálattal, 1995 áprilisában a Rendkívüli Helyzetek Minisztériumával, 1995 májusában a Szövetségi Kormányhíradásért Felelős Ügynökséggel. Gyakorlatilag 2000-ig valamennyi fegyveres testülettel létrejött hasonló megállapodás. 1995. április–május folyamán mindkét félnél létrehozták az együttműködéssel foglalkozó szervezeteket: a Védelmi Minisztérium Nevelési Főcsoportfőnökségén, a haderőnemeknél egy osztály alakult meg az egyházi és társadalmi szervezetekkel való együttműködés koordinálására, míg a Szent Szinódus döntése értelmében létrehoztak egy osztályt a fegyveres erőkkel és a jogvédő szervezetekkel való együttműködés koordinálására. Ezzel egyidejűleg a Koordinációs Bizottságot megszüntették. Az alakulatoknál ezt a munkát a parancsnokok nevelési helyettesei végezték a diszlokálás helyén területileg illetékes érsekség/püspökség kijelölt képviselőivel.³⁰

A következő fontos dátum 2006. április 11-e volt, amikor is a Szent Szinódus nyilatkozatot adott ki arról, hogy elérkezettnek látja az időt a katonalelkészi szolgálat intézményesítésére. Az állami vezetés végül is 2009. július 21-én szánta el magát erre a lépésre: Medvegyev elnök bejelentette, hogy „egy sor történelmi egyházi (mindenekelőtt a pravoszláv) intézmény javaslatát elfogadva újra létrehozzák a katonai lelkészi intézményt”.³¹ Mindezt két lépcsőben kívánták végrehajtani: először a külföldön állomásozó katonai alakulatoknál (Örményország, Tádzsikisztán, Abházia, Dél-Oszétia, valamint a Fekete-tengeri Flotta bázisai); másodsor pedig (2010. január 1-jétől kezdődően) a fegyveres erők valamennyi alakulatánál, dandártól felfelé.

Ennek érdekében az alakulatoknál 2009. december 1-jétől létrehozták a „hívó katonákkal foglalkozó parancsnokhelyettes” státuszát, a Védelmi Minisztériumban pedig a hasonló megnevezésű osztályt, amely 2011-től csoportfőnökségként működik. A köztes vezetési szinteken (a haderőnemeknél alosztályok, a seregteszteknek és a tanintézeteknek parancsnokhelyettes) is létrehozták a vallásos személyi állománnyal foglalkozó szakmai struktúrákat. A szervezetek vezetője a Védelmi Minisztériumban egy tartalékos ezredes, míg a többi státuszban főként polgári személyek voltak. Összesen 240 katonalelkészi státuszt és 9 polgári személlyel betölthető beosztást terveztek létrehozni. Az új orosz katonalelkészi szolgálat első képviselője A. Bondarenko esperes volt, aki korábban „civilben” tengerész alezredesként szolgált, és a Fekete-tengeri Flotta parancsnokának hívó személyi állománnyal foglalkozó helyettesévé nevezték ki.³²

³⁰ Ярославский педагогический вестник 2013: 43–45.

³¹ Ярославский педагогический вестник 2013: 47.

³² Ярославский педагогический вестник 2013: 48.

Érdekes helyzet alakult ki a katonalelkészi rendszer bevezetésével: az alakulatoknál ugyanis funkcionált a nevelőtiszti intézmény, akinek a feladata alapvetően a harci feladat eredményes végrehajtására való felkészülésre történő mozgósítás volt a nevelőmunka hagyományos módszereivel, míg a katonalelkész e folyamat erkölcsi összetevőjének erősítésével volt hivatott segíteni a hatékonyabb nevelőmunkát. Az alakulatok parancsnokának feladata volt az egyházi szertartások végrehajtásához szükséges helyiségek (templomok, imaházak, imaszobák), valamint a lelkész munkavégzéséhez szükséges egyéb helyiség biztosítása.

Az 1997. szeptember 26-i, a „lelkiismereti szabadságról és a vallási szervezetekről” szóló 125. szövetségi törvény fontos cövekeket vert le a fegyveres szervezeteknél folyó hitélettel kapcsolatban:

- ♦ a 4. § 4. pontja kimondja: a katonának nincs joga beosztásánál fogva befolyást gyakorolni a beosztottakra a valláshoz való viszonyuk kapcsán;
- ♦ a 6. § 2. pontja szerint a katonai alakulatoknál tilos vallási szervezeteket létrehozni;
- ♦ a 16. § 4. pontja szerint a katonai alakulatok parancsnoksága – a katonai szabályzat figyelembevételével mellett – nem akadályozhatja meg a katonák részvételét az istentiszteleteken, a különböző vallási rendezvényeken és ceremóniákon.³³

A katonalelkészi rendszer bevezetése óta eltelt időszak tapasztalatait felhasználva készült el az *Oroszországi Föderáció Fegyveres Erői vallásos személyi állománya körében folytatott munka megszervezésére vonatkozó utasítás*, amelyet a védelmi miniszter 2010. január 24-én hagyott jóvá. Ennek megfelelően a katonalelkészek közvetlenül egyházi előjárójuk alárendeltségében és az alakulat parancsnokával szoros együttműködésben oldják meg az állomány hazafias, eszmei-erkölcsi és vallásos nevelésével kapcsolatos tennivalóikat. A hadsereg biztosítja részükre a munkavégzés feltételeit, a szállást (a családosooknak szolgálati lakást) és a szerény mértékű illetményt (ez utóbbi 2012-ben 30–50 ezer rubel körül volt).

Még egy érdekes aspektus: egy 2010-ben (a lelkesi intézmény bevezetésekor) készült felmérés szerint a katonák 70%-a tartotta magát vallásosnak, közülük 83% pravoszláv és 8% muszlim volt, a fennmaradó 9% megosztott a többi vallási felekezet között.³⁴ A felekezeti hovatartozással összefüggésben meg kell jegyezni, hogy a katonai vezetés általában a pravoszláv vallás képviselőire készítette a rendszert, de

³³ Ярославский педагогический вестник 2013: 49.

³⁴ Kapellan.ru. Online: <http://kapellan.ru/perspektivy-instituta-voennyh-svyashhennikov-v-ros-sijskoj-armii.html>

azoknál az alakulatoknál, ahol muszlim a katonák jelentős hányada, ott részükre is biztosítani kell a vallási szükségletek kielégítését. Ezért is támogatja a hivatkozott törvény a négy úgynevezett hagyományos, történelmi felekezet katonalelkészi biztosítását.

Katonai attaséi szolgálatom alatt a hadseregben is megjelentek a pravoszláv egyház képviselői, és például az eddig ilyen szempontból érinthetetlennek tartott Vezérkari Akadémián Igor Rogyionov vezérezredes, akkori parancsnok (1996–1997-ben védelmi miniszter) intézkedett egy kápolna felépítéséről 1995-ben. Tíz évvel korábban ez még elképzelhetetlennek tűnt volna. *Tempora mutantur, et nos mutamur in illis.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- СІПІН, Vlagyiszlav [Цыпин, Владислав] (1994): *История Русской Православной Церкви 1917–1990: Учебник для православных духовных семинарий*. Москва: Издательский дом «Хроника», 1994.
- Церковь и армия: пути сотрудничества (2010). Online: http://old.nasledie.ru/pravosl/22_7/article.php?art=3
- Ярославский педагогический вестник. Том I. Гуманитарные науки. (2013): № 1.
- ЈЕРЈОМИНА, Vera Mihajlovna [ЕРЕМИНА, Вера Михайловна] (2015): *История Русской Православной Церкви (курс лекций, прочитанных в Российском Православном университете св. Иоанна Богослова)*. Online: <http://vmeremina.ru/istor2/istor2.html>
- Kapellán.ru. Online: <http://kapellán.ru/perspektivy-instituta-voennyh-svyashhennikov-v-rossijskoj-armii.html>
- КОТКОВ, V. M. [Котков В. М.] (2003): *Военное духовенство России. Страницы истории*. Санкт-Петербург: Астерион.
- NANOVFSZKY György [НАНОВСКИ ДЕРДЬ] (2002): *Христианство: православие, католицизм*. Москва: FERT.
- ONASCH, Konrad – СІПІН, Vlagyiszlav (1999): *Az orosz ortodox egyház története*. Budapest: Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága.
- POSZPIELOVSZKIJ, Dimitrij Vlagyimirovics [ПОСПЕЛОВСКИЙ, Дмитрий Владимирович] (1993): *Русская православная церковь испытание начала XX века, Вопросы Истории No1*. Москва: Республика.
- POSZPIELOVSZKIJ, Dimitrij Vlagyimirovics [ПОСПЕЛОВСКИЙ, Дмитрий Владимирович] (1995): *Русская православная церковь в XX веке*. Москва: Республика.
- SEVCSENKO, Szvjatoszlav [ШЕВЧЕНКО, Святослав]: *Танки и самолёты от Русской Церкви, Дневник им. АНТОН, 11 мая, 2013.*
- SOPRONI András (2008): *Orosz kulturális szótár*. Budapest: Corvina.

- SVETSIKOV, Alekszej Nyikolajevics [ШВЕЧИКОВ, Алексей Николаевич] (2015): *Взаимоотношения русской православной церкви и государства в современной России, реферат от 25 августа 2005 г.* Online: www.bestreferat.ru
- Религия в современном мире и в современном обществе [é. n.]: *Sam-sebe-psycholog.ru*. Online: <http://sam-sebe-psycholog.ru/articles/religiya-v-sovremennom-mire-i-v-sovremennom-obshchestve>
- TÖMÖSVÁRY Zsigmond (2015): A pravoszláv egyház, az állam és a hadsereg kapcsolatrendszere Oroszországban. *Felderítő Szemle*, 14(4), 71–90.

Ajánlott irodalom

- Федеральный закон от 26 сентября 1997 г. N 125-ФЗ „О свободе совести и о религиозных объединениях” (с изменениями и дополнениями).
- NANOVFSZKY György – BÖRÖCZ László – LUKSIKNÉ SKITA Judit szerk. (1996): *Kereszténység. Katolicizmus. Ortodoxia*. Budapest: Windsor.
- Введение института военных священников будет ускорено. Online: http://sovinformburo.com/news/detail/?item_id=5022&type=0